

**РЕЧ ГОЈКА ЛАБЕВИЋА, ДИРЕКТОРА ИСТОРИЈСКОГ МУЗЕЈА
СРБИЈЕ, НА ОТВАРАЊУ МУЗЕЈА ЈАДРА У ЛОЗНИЦИ,
14. IX 1987. ГОДИНЕ.**

Поштоване другарице и другови,
Драги гости,

У име Историјског музеја Србије из Београда, чији су стручњаци и спољни сарадници у протекле две године обавили значајан научно-истраживачки рад, да би на основу њега урадили и данас вама и свима који ће и касније овде долазити, презентирали историју Јадра кроз векове сталном музејском поставком, срдечно вас поздрављам. Овај тренутак је утолико значајнији јер пада у години обележавања 200-годишњице рођења Вука Стефановића-Караџића, једне од најзнаменитијих личности наше културне историје, човека који је поникао са овог тла, и у време остваривања програма 53 Вуковог сабора у Тршићу. Желим да нагласим да је Вуков завичај с правом заслужио једну овакву институцију, која од данас улази у мрежу музеја на територији СР Србије.

Јадар и Лозница, као његов политичко-управни, трговачки, привредни, културно-просветни и здравствени центар то заслужују и због богате историјске прошлости која се може пратити од праисторије до данашњих дана. На овој територији, у том дугом времену њеног развоја, одвијали су се многи значајни догађаји у којима су активни учесници били и становници Јадра.

Оснивање Музеја Јадра у Лозници

Имајући у виду ту богату историјску прошлост Јадра покренута је иницијатива о оснивању Музеја у Лозници са намером да се прикаже историја Јадра од најранијих времена до увођења самоуправљања 1950. године. У мају 1984. године формиран је Иницијативни одбор, који већ у децембру 1984. прераста у Оснивачки одбор Музеја у Лозници, чији је председник др Петар Бојић, тадашњи председник Скупштине општине Лозница (сада члан Извршног већа СР Србије). Рад на припреми сталне музејске поставке (научно истраживачки рад, израда концепције и синаопсиса, припрема изложбених експоната и реализација музејске поставке) поверен је Историјском музеју Србије на чији предлог је усвојено да Музеј у Лозници носи назив Музеј Јадра. Финансијер свих радова је Само-

управна интересна заједница културе, односно (после интеграције СИЗ-ова) Самоуправна интересна заједница основног образовања културе, физичке културе и информисања општине Лозница.

Како су се послови везани за отварање Музеја по динамици и обиму брзо развијали, Одлуком Скупштине општине Лозница, од 30. VI 1986. године, формирана је Радна организација Музеја Јадра у оснивању, на челу са директором Живорадом Симићем, дотадашњим секретаром СИЗ културе општине Лозница, а примљени су и први кустси: Јагода Џонић-Тешановић, Радмила Мићић и Горан Вилић.

Кратак историјат

Илустрације ради истичемо да се трагови праисторијског човека на овој територији везују са сигурношћу за период старијег неолита (време од 4500—3000 године пре нове ере); да име Јадра потиче још од Илира; да га већ у првим годинама VII века н.е. насељавају Словени, а од друге половине XV века долазе Власи из суседних старовлашких кнежевина средишње Србије, као и други досељеници из Херцеговине, Црне Горе и Босне. На овој територији вођени су многи сукоби и дизане су буне и устанци. Већ 6—9 године нове ере Јадар постаје поприште Далматинско-илирског устанка против Римљана, чиме практично и започиње историја Јадра. Власт на овој територији се често мењала, јер је била поприште многих сукоба у којима учествују Угарска, Турска и Србија, а у новијем времену Турска, Аустрија и Србија.

Око 1247. године подручје Јадра улази у састав Мачванске бановине која је под влашћу Угарске, а у периоду од XII до XIV века налази се повремено у саставу српске средњевијевне државе краља Драгутина (XIII век) и кнеза Лазара (XIV век). У јадранским селима је сачувана јака традиција о кнезу Лазару и боју на Косову. Од 1402—1458, до поновног пада под турску власт, Јадар се налази у саставу српске Деспотовине. Поред земљорадње и сточарства, као главних занимања јадранског становништва, развијене саобраћајнице су омогућавале развој заната и трговине (познате су већ тада, у средњем веку, бројне трговачке колоније Дубровчана), али је главно обележје привреди овог краја давало рударство (Бохорина, Зајача, Цер). На путевима који су пресекали ову територију и њиховим раскрсницама, налазила су се насеља са путним станицама. Једно од таквих насеља била је и Лозница. Поновним падом под турску власт, 1458. године, престаје привредни полет Јадра, рударска производња опада, а и Дубровчани масовно напуштају своје колоније. Коначним падом српске државе под турску власт, после освајања Смедерева 1459. године, уведен је и нови државни, друштвени и економски поредак. Јадар тада улази у састав Зворничког санџака, као једне од војно-административних јединица османског царства. Почетком XVI века Јадар чине две нахије: Бохорина и Птичар, а после територијалне реорганизације 1530—1533. године, при: Бохорина, Птичар и Јадар. Становништво је било изложено бројним наметима и дажбинама — спахијским и царским.

Незадовољство народа изражавало се најпре кроз хајдучију, а организованији покрети отпора у време аустро-турских ратова 1593—1606, 1683—1699, 1716—1718, 1737—1739 и 1788—1791. године када на страни Аустрије ратују и српски добровољци на челу са фрајкорима Михаилом Михаљевићем и Кочом Анђелковићем. У саставу Михаљевићевог фрајкора у борбама активно учествују и становници Јадра.

Почетком XIX века Јадар је значајно стратегијско подручје српских устаника и његови становници се активно укључују у револуционарну борбу српског народа. Познати су бојеви на Чокешини, код Крупња, Лешнице и Лознице. После султановог хатишерифа из 1830. године, Јадар са Раћевићем улази у састав Србије, а 1834. ову територију напустила је турска војска и турско становништво. У другој половини XIX века, у време изборних борби грађанских политичких партија, када у Јадар продиру и социјалистичке идеје Светозара Марковића, познати су немири и буне: „Лознички црвени барјак“, 29. фебруара 1876. године, и неколико година касније Лозничка buna, 29. марта 1895. године, против укидања напредног устава из 1888. године.

Прва половина XX века такође је богата догађајима који се одвијају на територији Јадра и у којима учествују становници овога краја. У саставу дринских дивизија I и II позива они су активни учесници у значајним биткама I и II балканског рата (1912—1913) и I светског рата (1914—1918). Такве су биле чувене битке: код Куманова, Алинаца, Битоља, на Мердару и код Скадра (у I балканском рату 1912. године); на Брегалници (у II балканском рату 1913); на Церу, Дрини, Мачковом Камену, Пучеву, Колубари, Кајмакчалану и другим ратиштима после пробоја Солунског фронта до коначног ослобођења земље (у I светском рату).

Период између два светска рата у Јадру карактерише борба грађанских политичких партија, али су значајни и успеси КПЈ, пре свега на општинским изборима 1920. године у Лешници и Равњу, затим чести штрајкови радника међу којима је најзначајнији био штрајк рудара у руднику Зајача, 1939. године.

Посебно поглавље у новијој историји Јадра представља период народноослободилачке борбе 1941—1945. Устанак се из Мачве брзо проширио и на Јадар. Формиране су прве партизанске јединице: Лешничка и Лозничка партизанска чета, које делују у саставу Подринског партизанског одреда. У устаничку акцију укључени су по налогу КПЈ, и борбено оријентисани четници, првенствено одред Владе Зечевића и Ратка Мартиновића. Упоредо са војним акцијама формирају се и народноослободилачки одбори, а са стварањем велике слободне територије — Ужичке републике — у њен састав улази и територија Јадра. Због сложене ситуације (четници, одмазда непријатеља — стрељање око 3000 људи у Драгинцу) устанак у Јадру је имао своје успоне и падове, али никада није престајао. После кризе у 1942. години, поново се развија 1943. године, а 1944. године успостављају се везе са партизанским јединицама у Босни и врше припреме за долазак народноослободилачке војске и конач-

но ослобођење Јадра, септембра 1944. године. Борци из Јадра учествују и у свим даљим борбама за ослобођење Србије и Југославије.

После ослобођења у Јадру се наставља са изградњом органа народне власти, чему значајан допринос дају све друштвено-политичке организације. У Лозници је формиран срески НОО, приступа се обнови привреде, школства, здравства, културног живота и физичке културе. Посебна пажња поклања се обнови рудника Зајача, где је већ 1948. године формиран савет радника, а 18. IX 1950. и први раднички савет.

На територији Јадра деловао је или са ове територије потиче један број истакнутих личности, а значај неких од њих далеко је превазишао границе не само Јадра, него и целе наше земље. Поменићемо само неке од њим: Борбе Ђурчија, вођа хајдука, Антоније Богићевић, војвода јадрански и устаничке Србије; Јефта Савић Чортић, представник овог краја у Правитељствујушчем совјету, врховном законодавном и управном телу устаничке Србије; Борбе Јаковљевић, први срески начелник у Јадру са седиштем у Лозници; Милош Вићентијевић, први социјалиста у Јадру и дописник социјалистичког листа Раденика; Петар Тасић-Мусић, учесник оснивачког конгреса ССДП у Београду 1903. године; Павле Павловић из Лешнице, један од истакнутих личности социјалистичког покрета у Србији, учесник Октобарске револуције и истакнути активиста КПЈ. Ипак, међу свима њима свакако су најзначајнији Вук Стефановић-Карацић, велики реформатор српског књижевног језика, који је својим целокупним делом утицао на развој свеукупне југословенске културе, и поред њега Јован Цвијић, највећи представник модерне географске науке у нас, професор Београдске велике школе и Београдског универзитета, редовни члан и председник Српске академије наука.

Концепција Музеја Јадра

Концепцијом сталне поставке Музеја Јадра у Лозници предвиђено је:

- да ова поставка, зависно од извршених историографских и музеолошких истраживања и расположивог простора за излагање (од укупно 750 m² на изложбени простор отпада 420 m²) обухвати привредни, друштвени, политички и културни развој Јадра;
- да поставка, у складу са усвојеном историјском периодизацијом, буде подељена на делове који се односе на развој Јадра у праисторији и античко доба, средњем веку, периоду стране власти (од XV до XVIII века), у XIX и првој половини XX века (1804—1918), периоду између два светска рата (1918—1941), периоду НОР-а и револуције (1941—1945), и периоду социјалистичке изградње (део од 1944—1950);
- да разноврсни и бројни подаци из прошлости Јадра и Лознице захтевају да се у визуелној реализацији садржаја најзначајни-

јих друштвено-економских, политичких и културних догађаја про- теклих епоха примени хронолошко-тематски принцип у разради и презентацији појединих тема из оквира сваке епохе, како би посетилац могао што лакше стећи увид у најзначајније аспекте историјског развоја подручја и града уопште и спознати значај појединачних важнијих догађаја и личности овога краја.

О концепцији, а касније и о синопсису сталне поставке Музеја Јадра, организовано је више разговора у Лозници, као и у Историј- ском музеју Србије у Београду, посебно са истакнутим учесницима народноослободилачке борбе, с обзиром на неке специфичности ње- ног развоја на територији Јадра. Овакви разговори и обиман науч- но-истраживачки рад били су неопходни јер у нашој историогра- фији многа питања, посебно када се ради о ужим територијама, каква је и територија Јадра, још увек нису научно обрађена. Тог посла прихватили су се стручњаци Историјског музеја Србије за све историјске периоде, изузев праисторије и антике, за које је ангажован кустос-археолог Народног музеја у Шапцу — Миливоје Васиљевић. Према томе, аутори концепције, синопсиса и текстова за каталог су:

1. Јадар у праисторији и у античко доба — Миливоје Васиље- вић, кустос;
2. Јадар у средњем веку — Љиљана Алексић, кустос;
3. Период стране власти (XV—XVIII век) — мр Невена Крстић, кустос;
4. Јадар у периоду 1804—1878. године — Љиљана Станојевић, кустос;
5. Од стицања пуне независности до стварања Југославије (1878— —1918) — Борбе Митровић, кустос;
6. Јадар у периоду између два светска рата (1918—1941) — Вељ- ко Бурјић, кустос;
7. Јадар у народноослободилачком рату и револуцији (1941— —1944) — Павле Стојковић, Небојша Дамњановић, Снежана Солу- нац, кустоси;
8. Период социјалистичке изградње (1944—1950) — Миодраг Пет- ровић, виши кустос;
9. Традиционална култура Јадра у XIX веку — мр. Жељка Шко- рић, кустос;
10. Културно-просветне прилике у Јадру у XIX и првој поло- вини XX века — мр. Саво Андрић, кустос;
11. Грађевинарство и ликовна уметност XIX и XX века у Јадру — Љиљана Константиновић, музејски саветник.

Координатор рада свих учесника на припреми сталне музејске поставке Јадра — Милена Рашковић, музејски саветник.

Кустос-организатор послова у припреми и реализацији музејске поставке — мр. Невена Крстић, кустос.

Учесници у раду на формирању Музеја Јадра

На реализацији овог значајног и замашног пројекта ангажовани су:

1. Дипл. инж. арх. Александар Радојевић и Светислав Личина, професори Архитектонског факултета у Београду, као пројектанти реконструкције и ревитализације објекта;

2. Дипл. инж. арх. Александар Радојевић, професор, као пројектант ентеријера зграде, музеолошког ентеријера и сталне музејске поставке;

3. Дипл. инж. арх. Зоран Фајндовић, Драгољуб Поповски, академски сликар-графичар, Раде Живковић, фотограф, Зорица Јовановић, препаратор Историјског музеја Србије и Милан Бабић, књиговецац у Архиву Југославије, на изради и припреми експоната за излагање.

За смештај Музеја Јадра одређена је зграда старе Апотеке, која је проглашена за споменик културе и као таква стављена под заштиту државе, а за потребе Музеја извршена је спољна и унутрашња адаптација и рестаурација овог објекта.

Посебно желим да нагласим да су стручњаци Историјског музеја Србије, у сарадњи са проф. Александром Радојевићем, захваљујући стручности и искуству дали Лозници и Јадру једну заиста модерну музејску поставку. Преко бројних експоната — тродимензионалних предмета, фотографија, докумената, уметничких слика, карата, скица, графикана, етнографског материјала и других оригиналних предмета за чије је прикупљање и израду било потребно много и времена и труда, посетилац ће се визуелно прошетати кроз историју Јадра.

* * *

Посебно истичемо велики одзив грађана Јадра да Музеју у Лозници уступе бројне предмете из разних временских периода, који имају музејску вредност и као такви представљају значајан допринос формирању и обогаћивању збирки музејских предмета Музеја Јадра, од којих су многи нашли место у сталној музејској поставци. Како је, међутим, за поједине догађаје и личности било веома тешко доћи до одговарајућих експоната, проблем је решен у сарадњи са другим музејима: Историјским, Војним и Етнографским у Београду, Музејом устанка 1941. у Титовом ужицу, Народним музејом у Шапцу и Музејом II заседања АВНОЈ-а у Јајцу, који су се свесрдно одазвали молби да уступањем или позајмицом неких експоната допринесу отварању Музеја Јадра у Лозници.